

ruta literària per castalla

basada en "sense la terra promesa"

ENRIC VALOR

castalla 1911 · valència 2000

1. PLAÇA MAJOR

"Tots quatre cercaren el camp travessant la placeta propera a la del casino, part del carrer del Mig i la plaça Major, on hi havia el noble edifici de l'Ajuntament en un sol pany entre tres carrers i la plaça. En aquesta es trobaren com sempre amb l'alegria del crits de la xicala enjogassada, que hi jugaven a peu-guerra, es perseguïen, es pegaven; les oronetes semblaven competir amb ells amb els seus xiscles per dins els arbres del racó de la font."

2. CASA DONA BERTA

"...la mansió de la dama, a la plaça Major, vertader palauet amb hort de flors i fruiters al darrere..."

"La gran casa de dona Berta tenia oberta mitja porta, quasi com en del dia de la festa Major. Dins, en un saló contigu a la gran entrada, [...] jeia ella en la penombra atenuada pels ciris, en la mansió fresca, ben prop d'aquella plaça enlluernada per un sol implacable com la vida i com la mort."

"La neboda de Joaquina vivia en aquella replaceta ombri-enca que hi havia vora la plaça Major, amb la vella font i els àlbers antics i frondosos component-hi un racó humit, fangós i bastant suspecte. Ben a la vora de la casa hi havia la taverna de Justí."

3. CARRER MAJOR

"Rafel Olcina vivia en una casa-palau del carrer Major: un edifici magníficament conservat i restaurat que datava probablement del XVI, de quan la vila de Cassana anà deixant-se caure per la falda del turó fins arribar a la terra plana."

"... tenia tota la façana de pedra picada del mateix color metall i de la mateixa textura que la del gran edifici gòtic que era l'església parroquial. [...] Adornava la frontera, davall del balcó principal, l'escut d'armes, en relleu, llavorat en pedra, del llinatge dels Olcina. El balcó principal, amb balustres de ferro de forja, cobria quasi tota la façana amb els dos balcons

més petits, simètrics, que el flanquejaven. Al seu damunt hi havia altres tres balcons, equidistants, no tan amples com els de baix i oberts sota una volada de teula roja voretada de punta a punta per una canal de zinc que desguassava en dos canalons de baixada, laterals. La volada es veia reforçada per davall per un treginat de vella i ben conservada fusta de pi ver. La portalada, en arc de mig punt, ostentava unes magnífiques portes de pi melis amb les seues picaportes daurades en forma de mans i els dos portons que l'obrien independentment de les fulles o batents, com n'hi havia molts més a les cases aristocràtiques de Cassana."

"La casa-palau del carrer Major tenia al darrere, cap a les hortes, un hort immens voltat de tàpies altes, tot plantat d'arbres frondosos en llargs caminals, entre els quals lluien bells quadros de jardineria especialment nodrits de rosers empeltats sobre de gavarrera, que resultaven molt resistents al clima de la comarca; hi havia també bardisses de lileres, vares de Sant Josep i enormes mates de margarides."

4. ENRIC VALOR

Casa on va nèixer Enric Valor.
Carrer Major, 22 (Carbonell)

Casa d'Enric Valor
Carrer Major, 24

5. PLAÇA DE L'ESGLÉSIA

"... Albert tastà l'escola popular i ja no pogué viure sense la companyia diària dels altres xiquets. Després de les escasses hores d'estudi, corria per tot el poble en una engrescadora llibertat, i jugava a pilota, als clotets, a cuít, a fer bragueta, a mil diversions i males endreces que ell i els seus companys coneixien i ideaven. Sobretot s'ensenyorien, durant llargues hores, de la ventosa plaça de l'Església, que tenia una bella balconada guarnida de barana de pedra no més alta que un ampit, amb bones vistes sobre la vall. No tornaven a ses cases, ni ell ni els seus amiguets, sinó a la poca nit, després que els drangs de la campana grossa tocaven l'Ave-Maria."

6. PUJADA A L'ERMITA

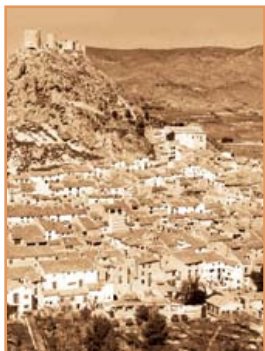
"...A la plaça de l'Església, Monlió es va descompartir dels seus companys, [...] Joan va tirar cap a la seua, que era en un carrer empedrat que baixava del carrer del Mig fins al carrer Major. Hi havia una llum molt feble i difusa que venia d'un sol fanal de la primera cantonada; la frontera de sa casa restava quasi del tot en la fosca."

Enric Valor

7. ARRIBADA A L'ERMITA

"...Arribaven per fi a l'ermitori, modesta edificació gòtica enclavada en l'altitud, voltada de precipicis, exornada d'aquelles vistes sobre les hortes pregones, sobre plans i turons, sobre tossals i pics i sobre horitzons indecisos i llunyans, que tant impressionaven els forasters..."

8. CASSANA

"...Cassana era una vila gran, com una ciutat petita, amb tots els seus estaments perfectament diferenciats. Devers sis mil habitants hi convivien, en una extensió de terme potser desproporcionada. Despenjant-se per un coster d'un puig penyalós i enlairat, coronat per un castell mig en ruïnes com tants d'altres del país, s'estenia en bona part en el pla, on hi havia les millors places i els més aristocràtics carrers. De la part alta del poble, la replaça de l'ermitori de la Mare de Déu dels Dolors podia obsequiar els visitants amb una vista senzillament meravellosa sobre la vall i les serres boscoses o de penya viva que l'encerclaven. Per un port devers xaloc, els dies clars, una blavor quasi remota en la geografia i sobretot en la ment de la gent de Cassana, gent llauradora, de terra ferma..."

9. BAIXADA DE L'ERMITA

"...Després Monlió isqué i se n'anà carrers costeruts amunt fins aquell del Carrilet, on vivia Rabassa tres o quatre cases enllà de la de Banyuls."

"El del Carrilet era un carrer que seguia en suau declivi una corba de nivell del turó a la part alta del poble, i gairebé en tota la seua mitjana llargada tenia només cases a la part-damunt. Garibaldi arribà aviat a casa de Toni, aquella "superba mansió" que es veia tota "des de la porta". Era a mitjan matí; el carreret reverberava de sol, de llum engegadora pertot arreu; les humils casetes, de cara a sol ixent, relluïen amb les seues façanes emblanquinades, pulcres; per damunt les teulades dels carrers més fondos..."

10. LA PLAÇA DEL ROSER

"La plaça del Roser era ampla i lluminosa, una espècie de subcentre urbà de la vila. A Cassana, com s'esdevé fins a pobles ben petits, hi havia un centre, i tot un escalonament de graus socials, quant a habitatge, que anava des del carrer Major i la plaça principal fins als ravalers i cellers."

"El número quatre era un edifici de tres plantes, espaiós, amb una gran porta que donava pas a una àmplia entrada o vestíbul on, altre temps, es guardaven folgadamente un parell de faetons. Ara només hi havia una tartana mal conservada, amb la qual anaven al mas. Al darrere de la casa, és a dir, a la part de migjorn, amb porta menor a un carrer paral·lel a la plaça, hi havia l'habitual hort..."

"Havent minvat molt les propietats d'Albert i Maria-Júlia, no feia joc amb la seua mediocritat econòmica aquella gran porta principal de fusta fosca ben llavorada, amb dues fulles exornades de dues picaportes de bronze en forma de drac i engalzades en pollegueres sobre vells brancals de pedra picada; ni els dos grans finestrals enreixats que la franquejaven quasi arran de voravia; ni les grans balconades de ferro forjat, on cabien dotzenes de convidats a presenciar les festes pobletanes –processons, desfilades de moros i cristians, bous de carrer que tenien la plaça del Roser com a còs principal i preferit -."

11. CASINO DE PROPIETARIOS

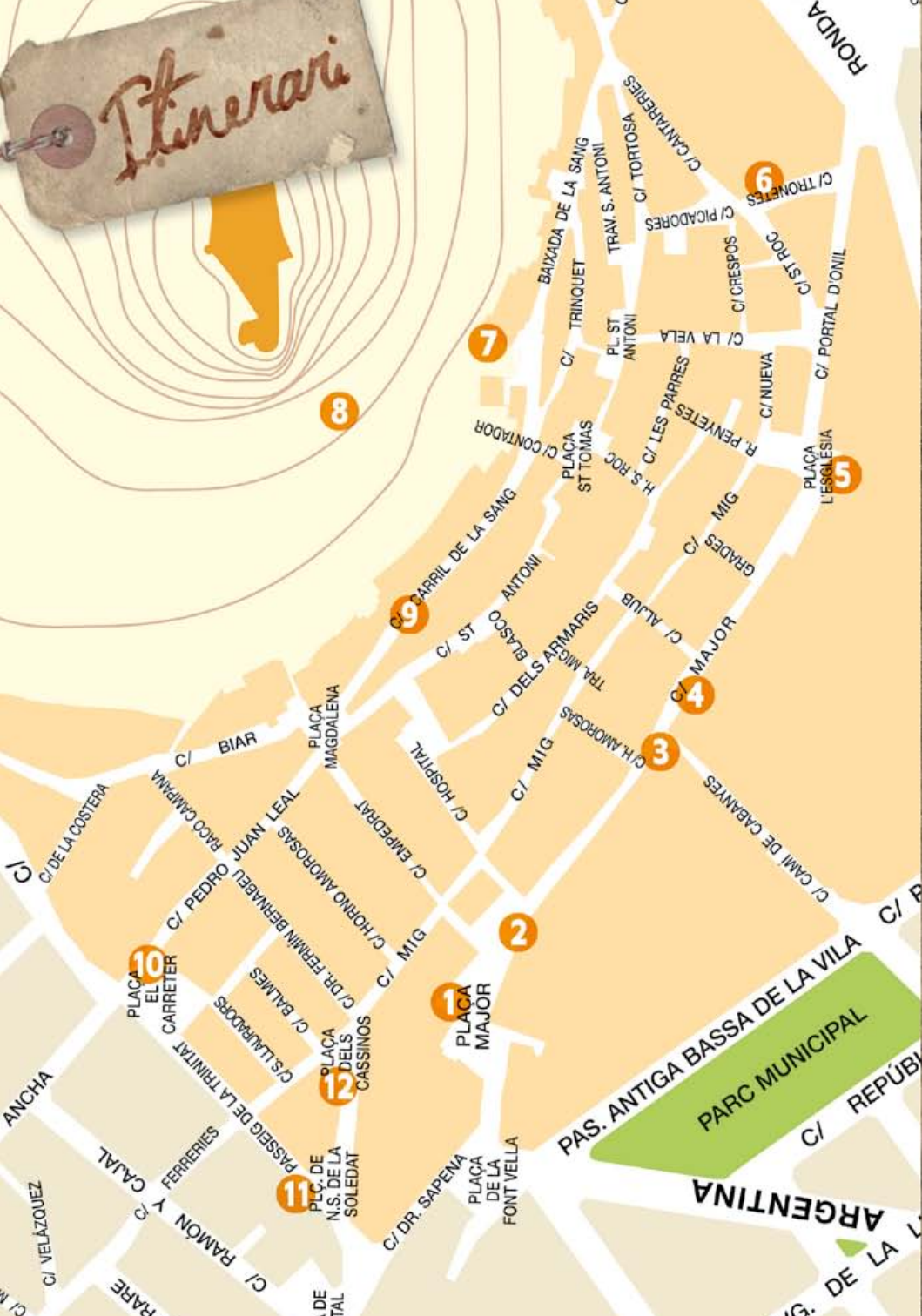
"...l'antiga institució cassanenca del Casino de Propietarios, fundat el 1871. Estava instal·lat en un edifici antic de regular conservació situat a mitjan poble, en una plaça triangulada un dels costats de la qual constituïa, adossat a un pany de cases independents que arribava pel nord a una altra placeta un poc més elevada. Tenia un vast saló cafè prou ben decorat, una dependència per a billars, un piano, dues grosses estufes de llenya per als durs hiverns del país, un taulell ample i llarg, ben muntat, amb dues aixetes per a servir la cervesa, un prestatge al darrere vistosament proveït de licors embotellats, i una porteta al costat d'aquest que donava a una cuina interior, on hi havia piques, estris diversos, barrillets, la gran cafetera i una segona porteta que menava als serveis indispensables, en un patiet trist."

12. PLACETA DEL POLLASTRE

"Hi havia una altra mala nova: els republicans de Cassana, per fi, havien inaugurat el seu casinet a la placeta del Pollastre, i la relació entre l'Agrupació Republicana i la Casa del Poble es feia més estreta sota molts bons auspicis."

"Molt afectuos, agafant-lo del braç pel mig del carrer, el va menar, per darrere del Casino de Propietarios, a la placeta pròxima on, en un pany de cases que per un costat s'adossava al Casino, hi havia el que des del primer moment tothom batejà amb la designació entre afectuosa i despectiva de "casinet republicà". [...] El local, és clar, era bastant més petit que el casino dels rics, però molt més ample i ben condicionat que tots els altres establiments d'aquesta mena del poble; tenia un bon taulell, [...]; un bon prestatge ben proveït d'ampolles de beguda, i cuineta i tot el que es pertany a un cafè de societat. A més, tenia dos salonets interiors molt recollits, i un pis amb una bona sala on es celebraven les juntes polítiques."

Itinerari

8

7

6

9

5

3

4

2

1

10

12

11

STREETS AND LANDMARKS:
C/ DE LA COSTERA, C/ BIAR, PLAÇA MAGDALENA, C/ EMPEDRAT, C/ MIG, C/ HOSPITAL, C/ AMOROSAS, C/ MAJOR, C/ CAMI DE CAGANYES, C/ DE LA VILA, PAS. ANTIGA BASSA DE LA VILA, PARC MUNICIPAL, C/ REPÚBLICA ARGENTINA, C/ DR. SAPENA, PLAÇA DE LA FONT VELLA, C/ DR. FERRERIES, C/ RAMÓN Y CAJAL, C/ VELÁZQUEZ, ANCHA, C/ DE LA TRINITAT, PLAÇA EL CARRETER, C/ LAURADORS, C/ BALSMS, C/ DR. FERMIN BERNABEU, JUAN LEAL, C/ HORNO AMOROSAS, C/ PEDRO RAGO CAMPANA, C/ DE LA SANG, C/ TRINQUET, PL. ST. ANTONI, C/ LES PARRRES, R. PENYETES, MIG, GRADES, C/ ALUB, C/ MAJOR, C/ MIG, C/ DELS ARMARIS, TRA. MIG. BLASCO, C/ ST. ANTONI, C/ ARRIL DE LA SANG, PLAÇA ST. TOMAS, C/ CONTADOR, H. S. ROC, C/ LA VELA, C/ NUEVA, C/ ST. ROC, C/ CRESPOS, C/ PICA DORES, C/ TRONYES, C/ CANTARERES, C/ TORTOSA, TRAV. S. ANTONI, BAIXADA DE LA SANG, FONDA, PLAÇA L'ESGLÉSIA, C/ PORTAL D'ONIL, C/ DE LA ARGENTINA, C/ DE LA REPÚBLICA